

A magyar gyermektanulmányi mozgalom története (Összefoglalás¹)

Deák Gábor

A gyermektanulmányozás fogalma, történeti kialakulása

A gyermektanulmányozás (pedológia) sokoldalú pedagógiai és lélektani diszciplína. Kialakulásában nemcsak a gyermek iránti pedagógiai érdeklődés játszott közre, hanem a filozófiai és természettudományok fejlődése is. Mint tudományos diszciplínának általában az „általános lélektan”-ból, az antropológiából, a biológiából, a fiziológiából, a szociológiából, a pedagógiából vezetik le az eredetét. Helyet kapnak benne a gyógypedagógia, a karakterológia, a differenciál- és általános fejlődéslélektan, a kriminalisztika, a pathopszichológia, valamint az esztétika szempontjai. Noha tárgya és céljai szerint különbözik ezektől a tudományágaktól, felhasználja azok eredményeit, módszereit a gyermek iránti pedagógiai érdeklődésében.

Nevét *Chrismann Oscartól* (1896) kapta, de megalapítója *Tiedemann Detre* (1899), volt. *Wundt* iskolája összekötötte a kísérleti lélektannal, *Pèrez*, *Claparède*, *Löbisch*, *Sigismund*, *Kusmaul*, *Pollack*, *Darwin* neve szerepel az alapvetők között. *Willhelm Preyer* (1882): *Die Seele des Kindes* című műve termékenyen hatott a századforduló gyermektanulmányozóira, akik *Herbert Spencer* pozitívista pedagógiája alapján egzakt módon kezdtek foglalkozni a gyermeki élet és fejlődés fiziológiai, pszichológiai, értelmi és erkölcsi kérdéseivel. Utóbbi szerint kimutatható a gyermektanulmányozás kapcsolata a morálpedagógiával. *Willhelm Ament* biológiai gyermektanulmányozása, *Claparède* enciklopédikus gyermektanulmányi szemlélete, *Yoteyko* kísérleti gyermekpedagógiája (*La pédologie est l'étude expérimentale de l'enfant*), *Várkonyi* összefoglaló gyermektanulmány-fogalma (*Várkonyi*, 1882) *Weszely* (1932) *Mérei* (1947) újszerű pedagógiai, illetve leíró gyermektanulmány fogalma, *Meumann Ernő* és *Lay* kísérleti pedagógiája és didaktikája egyformán ugyanazzal a témakörrel foglalkoznak, az említett részdiszciplínák segítségével, eredményeivel, ugyanazokat a célkitűzéseket igyekeznek megvalósítani a nevelésben és az oktatásban.

Ezek alapján a gyermektanulmányozás magában foglalja a gyermek összes testi, lelki, szociológiai, biológiai, pedagógiai, gyermeklélektani, a normális és abnormális fejlődésű

¹ A szerző 1957-ben kapott megbízást az Országos Pedagógiai Intézettől a magyar gyermektanulmányi mozgalom története megírására, de az I. rész elkészülte után a pedológia ellen indított kampány miatt a további két rész megírását leállították. Az I. rész 305 oldal terjedelmű.

gyermekről mint a nevelés és oktatás alanyáról szerzett ismereteket. E vonatkozásban nemcsak az iskolás gyermekről (*Meumann*), hanem minden életkorú gyermekről van szó benne, mindaddig, amíg el nem éri a felnőtt kort.

Két szempont érvényesül a gyermektanulmányozás jellegének meghatározásában: a deskriptív (leíró) és a kísérleti jellegű érdeklődés. Utóbbi különösen *Ranschburg* (1908) pszichológiai vizsgálatában érvényesül, amennyiben azt a gyermektanulmányozás, a gyermekmegismerés körében folytatta.

Az alapozók között *Ernst Meumann* (1907, 1908, 1914) az oktatás szempontjából, *Claparède* (1905) az általános emberi fejlődés szerint, *G. Stanley Hall* (1904), szociológiai és morális körülmények figyelembevételével, *Schuyten M. C.* (1911) az értelmi nevelés szubjektív, emocionális, érzelmi, kedély- és hangulati befolyásoltsága szerint foglalkozik e témakörrel, akikkel szemben *Nagy László* nem valami kiegészítő pedagógiának, hanem önálló tudománynak, pedagógiai diszciplínának tekinti. Magyarországi rendszere és mozgalommá szélesítése az ő nevéhez fűződik.

A XIX. századi magyar lélektani irodalom, mint a magyar gyermektanulmányi mozgalom előzménye

A magyar pedagógiai és lélektani tudományos érdeklődés lépést tartott a nemzetközi tudományossággal, s már a XIX. század közepén eljutottak hozzánk az új alapozású, a biológiai fejlődés szempontjait is figyelembevevő pszichológiai munkák. *Rónay Jácint* (1847, 1864) a filogenezis szempontjából írt összehasonlító lélektant, *Tassy Ede* (1867) a népi karakterisztikumot kereste. *Szigethi Warga János* (1844) már 1858-ban a gyermek lelki egyéniségéhez méri a tanítás módszereit, bár egyidejűleg, különösen *Rewentlow* nyomán, a mechanisztikus emlékezeti fogások tanítása is teret kapott a magyar pedagógiai irodalomban. *D. Mocsi Mihály* (1839) természettudományos lélektana *Hartmann*, *Hausinger* és *Carus* nyomán már a fiziológiai lélektan szószólója, *Beke Kristóf* (1845) pedig *Benecke* tanítványaként az elsők között foglalkozott *nevelési lélektannal*. *Warga István* (1846) a nevelés és a lélektan viszonyának filozofikus okfejtésével az elméleti pedagógia képviselője volt. Kiemelkedik *Purgstaller József*, aki az antropológiával köti össze a lélektani érdeklődést, reflexológiája megelőzi korát, noha még elég spekulatív. A magyar pedagógiai és pszichológiai irodalomban ő foglalkozott először a lelki tevékenységek jelölésével, ami a világszakirodalomban is kevés munkában mutatható fel. *Pauer Imre* (1869) tapasztalati lélektant írt, mintegy *Wundt* magyar előfutáraként, *Németh Antal* (1875), *Fekete Endre* az érzelmek nevelésével foglalkoznak, utóbbi *Milde* nyomán, *Ponori Thewrewk Emil* (1871) 1877-ben a gyermeknyelvvvel mint pedagógiai kérdéssel már a gyermektanulmányhoz keres tárgyi adatokat. *Balassa József* (1899) 1893-ban *A gyermeknyelv fejlődése* című könyvében inkább nyelvészeti mint pedagógiai szempontú, de megfigyelései a gyermektanulmányozás körébe is tartoznak *Pehány Adolf* (1894). *A gyermek első fejlődése* című műve már gyermektanulmányi szempontú, melyben *Burdach*, *Schröter*, *van der Kolk* és *Preyer*, *Sigismund* munkáira építve ad fejlődéslelektant. Ő a genetikus-funkcionális lélektan útján halad, s munkája *Nagy Lászlóék* pszicho-

lógiai szemléletének alapozását jelenti. Hivatkozik *Preyer, Sigismund, Grenzmer, Sauppe*, a magyar *Lechner Ödön, Nagy Márton* (1868), *Felméri Lajos* pedagógiai és gyermekismereti munkáira, így átmenetet jelent a lélektani és gyermektanulmányi irodalom között. Sok filozófiai és etikai alapvetés is van e műben. Érdeklődésének antropocentrizmusa termékenyen hatott kortársaira, ugyanígy a XIX. század végén meginduló magyar gyermektanulmányi törekvésekre. A múlt század végén és e század elején a morálpedagógia is hatott a gyermektanulmányra, nálunk különösen *Könyves Tóth Kálmán* írásaiban jelentkezett ez a törekvés az angol *Smiles Samuel* műveinek fordításával. Voltak még más, divatos (Gall) pszichológiai, karaszterisztikai munkák, de ezek távolabb estek a fejlődéstani, biológiai, antropológiai, genetikai-funkcionális lélektani törekvésektől, itt-ott kapcsolódnak csak a gyermektanulmányozáshoz.

Az első tisztaelvű magyar gyermektanulmányi munkák

A XIX. század pedagógiai és pszichológiai irodalmának egyik vonása az, hogy gazdagon megtermékenyült a kor természettudományos gondolkozásától. Egyrészt *Herbart* etikai-pszichológiai alapvetésű pedagógiája érvényesült, másrészt egy pozitivista pedagógia bontogatta szárnyait, melynek dokumentuma a Magyar Tudományos Akadémiára 1867. június 30-án benyújtott, már tisztaelvűen gyermektanulmányi szempontokat érvényesítő mű, *Nagy Márton: A gyermek fokozatos fejlődése* (1868). Ebben fejlődéslélektani alapon a biológiai fejlődéstől a kiteljesedett férfikorig mutatta be a gyermeki és emberi fejlődést, a testi-szellemi fejlődést, a pubertáskor és az ifjúkor testi-lelki sajátosságainak pedagógiai megismertetése céljából. Ebben a fejlődésben kiemeli a szakaszosságot és a fokozatosságot, és e szempont meghatározó érvénye szerint foglalkozik a nevelés és oktatás kérdéseivel. *Felméri Lajos* (1840–1894) gyermekeiről írt feljegyzései alapján (*Preyer* nyomán), valamint a kor ismert pedagógiai és pszichológiai kutatóinak eredményeire építve (*Taine, Pérez, Egger, Tiedemann, Preyer, M. Edgeworth, Madame Guizot, Necker és Necker de Saussure*) gyermekmegfigyeléssel – különösen az első öt év megfigyelésével – adott pedagógiai rendszert, gyermekismeretet, de úgy, hogy *Ribot, Galton, Ruscin, Spencer* e téren mutatott eredményeit sem hagyta figyelmen kívül. Sőt hivatkozik *F. Lagarde: Psychologie des exercices du corps*, Paris, 1888, *L'hygiène de l'exercices Paris* 1890-ben megjelent műveire (1890). *Donner Lajos* (1898), *Tiedemann, Preyer, Sully* és *Wundt* tapasztalatai alapján és a saját megfigyelései felhasználásával írta le a gyermek testi, lelki, különösen értelmi életének fejlődését, továbbá *Willhelm Ament, Sully, Baldwin* és *Pérez* tapasztalatainak felhasználásával mutatott rá a gyermekrajzokban az érzéki és érzelmi benyomások motiváló erejére.

A legátfogóbb művet e vonatkozásban *Pethes János* írta, aki 1901-ben „gyermekpszichológia” címen összefoglalta mindazt, amit addig a gyermeklélektan és a gyermektanulmányozás megállapított (*Pethes, 1901*). Hangsúlyozta – nyilván az amerikai kutatók hatására –, hogy a gyermektanulmányozásnak *gyakorlati* céljai vannak, de szükség van a tudományosan végzett gyermektanulmányozásra is. Vizsgálatait, megfigyeléseit a fiziológiai gyerekpszichológiára építi, de munkáját áthatja a pedagógiai szeretet, amely

felismerhető *G. Stanley Hall*, a Clark Egyetem tanára gyermektanulmányi és gyermeklélektani munkásságában, éppúgy mint az általa szerkesztett *The Pedagogical Seminary* és a *The American Journal of Psychology* című folyóiratokban. A gyermektanulmányozásban *Baldwin, Krohn, Tracy* és *W. Shinn* nevét említi az *Association for the Study of Children*, valamint az *Association of the Collegiate Alumni* című intézmények mellett. A magyar és amerikai gyermektanulmányozás összehasonlításához segítséget adhat *David Ausubel*: „*Theory and Problems of Child Development*” című kiadványban *Robert I. Watson*: *History of the Study of the Child*” című írása, (*New Haven*, 1962). *Pethes János* feldolgozta a kor gyermekmegfigyelési publikációit, ehhez hivatkozott könyvében, ezekről kritikai ismertetést is ad, külön gyermektanulmány-történeti részt szentel.

A kísérleti lélektan és a gyermektanulmányozás összefüggésének kérdései a magyar pedagógiai irodalomban a századfordulón

A századforduló a pedagógiai tudományos érdeklődés kiszélesedését hozta magával. Már a II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszuson (1896) megtörtént az összecsapás a régi, hagyományos herbarti intellektuális nevelés (didaktikában a formalizmus=formális fokozatok sematikus és merev alkalmazása), valamint a reformokat sürgető újítók között. Voltak, akik elítélték „a gyermeki lélek fejlődését zavaró kísérletezéseket”, de ezekkel szemben még a *Böhm* szellemfilozófiája és etikája által inspirált, német eredetű, de vallási, és morálpedagógiai elvekkel is átszőtt „személyiségpedagógia” is támogatta (*Schneller István*) az újszerű, természettudományos alapozású, pozitivistá pedagógiai törekvéseket. *Imre Lajos* A gyermek vallása című munkájában is felhasználja a gyermeklélektan egyes eredményeit, bár a *pneumatológia* a meghatározó szempontja. *Alexander Bain*, *Herbart Spencer*, különösen pedig *Ellen Key* könyve ösztönzően hatott a gyermekmegfigyeléseken alapuló és annak eredményeire építő gyermektanulmányozásra, amely ezzel akaratlanul is kikezdte a hagyományos oktató-nevelő munka formáit, a tanító és tanítvány megszokott tekintélyelvű viszonyát, és az oktatás-nevelés hagyományos módszereit. Helyette a gyermek testi-lelki fejlődéséhez mért és alkalmazott pedagógiát hirdettek, felszabadítva a gyermeket az iskola zárt, merev kötöttségei alól. *Székely György* sárospataki tanár (*Székely*, 1894, 1897a, 1897b, 1907), *Pekri Pekár Károly* (1912), előbb lőcsei, majd budapesti tanár, *Sáfrány Lajos* (1903), *Dőri S. Zsigmond* (1905), de mindenkifelett *Nagy László* (1857–1931) hirdették az újszerű pedagógiát, alkalmazták a gyermekmegfigyelést a pedagógiában. *Gömöri Sándorral* közösen írt „A lelki élet ismertetése és vonatkozásai a nevelés és oktatás feladataira” (*Nagy és Gömöri*, 1904) című munkájukban az egyetemes neveléstörténet adatait hívták segítségül és bizonyosságot a gyermeki egyéniséghez alkalmazott pedagógia érvényesítéséhez. Helyet kap már a gyermek iránti fokozott érdeklődésben a gyermek lelki higiéniája (*Schuschny Henrik* munkásságában), a rendes és rendellenes fejlődésű gyermek pszichológiája (*Ranschburg Pál* munkásságában), hogy azután a gyermeki intelligencia-vizsgálatokkal (*Binet*) felzárkózhassunk az egyetemes és európai gyermeklélektani törekvésekhez. Ebben éppen a magyar gyermekekre alkalmazott összehasonlító vizsgálatok hoztak újat *Ballai Károly* (1923, 1929) és *Éltes Mátyás* (1914) révén. Az indítást a gyermek iránti fokozott ér-

deklódásra nálunk is *Ellen Key* „A gyermek százada” című könyve adta, amelynek nagy nemzetközi visszhangjával szemben még a pedagógiai újítást ellenzők is kénytelenek voltak megalkudni (*Key*, 1903).

A gyermektanulmányi mozgalom szervezése és megindulása

A magyar gyermektanulmányi mozgalom szervezeti kiépítése a német *Triüper* által szervezett és kezdeményezett „Verein für Kinderforschung”-gal hozható kapcsolatba, amely először fogta össze a gyermektanulmányozókat. Az elméleti megalapozásban az amerikai iskola (*G. Hall Stanley*), a francia pedagógiai lélektan (*Claparède*), a holland, belga gyermektanulmányi törekvések is közrejátszottak. A gyermektanulmányozók III. jénai kongresszusán 1903-ban került sor a magyar gyermektanulmányozók csatlakozására, jóllehet ennek is voltak ellenzői, mint *Waldapfel János*, aki a II. Országos Egyetemes Tanügyi Kongresszuson 1896-ban *Kármán Mórral* ellene volt az egész újszerű pedagógiának. A csatlakozás ennek ellenére megtörtént. 1903. március 31-én alakult meg a Magyar Gyermektanulmányi Bizottság gróf *Teleki Sándor*, *Nagy László*, *Babarczy Schwarzer Ottó*, *Náray Szabó Sándor* és *Ranschburg Pál* vezetésével. Ez utóbbi 1905-ben az V. Nemzetközi Lélektani Kongresszuson már egy szervezetileg is létező magyar gyermektanulmányi csoportot képviselt *Brentano*, *Ebbinghaus*, *Ehrenfels*, *Fechsig*, *James*, *Janet*, *Külpe*, *Schumann*, *Mosso*, *Lipps*, *Münsterberg*, *Titschener* és *Wundt*, valamint az angol *Baldwin*, a francia *Binet* és *Bourdon* mellett.

1906-ban a nemzetközi szervezet és a hazai gyermektanulmányozás mind szélesebb térfoglalása eredményeként jött létre a Magyar Gyermeklélektani Társaság, de úgy, hogy a nagy formai keretet a Gyermektanulmányi Bizottság jelentette. *Fináczy Ernő* éppen a gyermektanulmányozás fogalmkörének körülhatárolására sürgette a gyermektanulmányozás kézikönyvének megírását, hogy a sokvontakozású pedagógiai, lélektani törekvések között kijelölhessék a gyermektanulmányozás helyét. Annál is inkább szükség volt erre, mert a gyermektanulmányi mozgalom és irodalmi jelentkezés az Országos Gyermekvédő Liga sajtójának segítségével indult el, s csak 1907-ben lett önálló lapja, „A Gyermek”. De az a körülmény, hogy 1903 után elég hamar országos, sőt nemzetközi sajtó fórumot teremtett, mutatja, hogy a magyar pedagógiai és pszichológiai irodalomban milyen nagyarányú, tudományosan is nemzetközi szintű érdeklődés, valójában mozgalom indult el (*Waldapfel*, 1902).

A gyermektanulmányozás módszereinek érvényesülése a magyar gyermektanulmányi irodalomban

A vita a gyermektanulmányozás fogalmi körének, tudomány-jellegének megítélésében volt. A sok vonatkozású gyermek iránti érdeklődés lehetőséget adott arra, hogy azonosítsák a gyermeklélektannal, a neveléslélektannal, a szociológiával, kriminalisztikával, kísérleti lélektannal, kísérleti pedagógiával stb. Hogy mégsem ezek, de eredményeiket fel-

használja, mutatja, egy olyan új jelenséggel van dolgunk, amelynek az említettek közül éppen a gyermektanulmányozás volt sok tudományág kezdeményezője. Nem másról van szó, mint arról, hogy megismerni a gyermek testi-szellemi-lelki fejlődésének kérdéseit, felszabadítani az iskolát a formális merevségek alól, elviselhetővé tenni az oktató-nevelő munkát a gyermek számára, alkalmazkodni a gyermeki egyéniség természetéhez, pedagógiai szeretettel foglalkozni a nevelés alanyával és tárgyával: a gyermekkel. Ebből a szemléletből nőttek ki a reformpedagógiai törekvések, s éppen *Nagy László* volt az, aki *Domokos Lászlónéval* gyermekfejlődési alapon fogalmazta meg didaktikáját és kísérleti tantervét (*Domokos*, 1941). *Várkonyi* (1927) szerint a gyermektanulmány magában foglalja mindazokat a tudományokat, amelyek magára a gyermekre vonatkoznak. A gyermektanulmányi módszerek egyaránt szomatikusak, antropológiaiak, pszichológiaiak, pedagógiaiak, karakterisztikaiak stb., de egy a céljuk: a gyermek sokoldalú megismerése és a megismeréshez alkalmazott pedagógia és didaktika. Ez volt az az új koncepció, amely hadat üzent a régi iskolának. Így jöttek létre a reform-iskolatervek: a Dalton-terv, Winnetka-terv, Jena-terv, kerti iskolák stb. A gyermek adatszerűen felmért testi-szellemi helyzete, állapota volt az érv az új, korszerű iskolák létrehozásához. *Nagy László: A gyermek érdeklődésének lélektana* című könyve ehhez úttörő jelentőségű, (*Nagy*, 1908; 1914).

A magyar gyermektanulmányozás fő problémái

Nagy László, a magyar gyermektanulmányi mozgalom szervezője és szellemi, gyakorlati irányítója „A gyermektanulmányi mozgalom eredményei hazánkban” című cikkében a következőkben foglalta össze a gyermektanulmányozás eredményeit: (1) A kisdédovási foglalkoztatás reformjának megindulása a természetesség elve alapján, (2) Az iskolai foglalkoztatás és oktatás terén az úgynevezett lélektani irányzat kifejlődése és érvényesülése, (3) A rajz-ének-kézimunka oktatásban is – különösen elemi fokon – a lélektani irányzat felülkerekedése, (4) Középfokon az individuális értékek megbecsülése és fejlesztése, (5) Az idegesek állami iskolájának létesülése, (a gyermek orvosi irányú vizsgálatai alapján), (6) A pedagógusok és a társadalmi egyesületek együttműködése a gyermek szeretetében és védelmében, (7) A gyermekvédelem, a pedagógia és gyermektanulmány előtérbe nyomulása, (8) A gyermeklélektan és gyermektanulmányozás érvényesülése a kriminalisztikában, (9) A modern nevelő iskolák propagálása, (10) Lélektani laboratóriumok létesítése a tanítóképzőintézetekben és középiskolákban, (11) Tanítók és pedagógusok továbbképzése a Székesfővárosi Pedagógiai Szemináriumban, (12) Objektív érdeklődés felkeltése a gyermek nevelésének kérdései iránt a társadalom minden rétegében, (13) A gyermektanulmánynak mint tudománynak a művelése, (14) A magyar és nemzetközi pedagógiai irodalom kapcsolata.

Ezek a területek egyben a gyermektanulmányozás főbb területei is, amelyekhez még sok részletkérdés vizsgálata járul, mint például a tanulók szellemi munkabírásának vizsgálata, a gyermeki kifejezésformák, a gyermek társulási hajlamai, értelmi, erkölcsi, esztétikai fejlődése, a gyermeki aktivitás vizsgálata, a gyermek testi-szellemi fogyatékossá-

gának pedagógiai vonatkozásai, a tehetséges gyermekek nevelésének kérdése stb. E vonatkozásban *Max Lobsien, Ivanov, Friedrich Müller, Preyer, Sully, Levinstein, Ament, Lukiens, Lange, Schreuder* alapján foglalkozik a gyermekrajzokkal, mint a gyermeknyelv egyik jelzőrendszerével. A gyermek érdeklődésének lélektanában *Shinn* módszereit használva vizsgálati eredményül megállapította (1) az érzéki, (2) a szubjektív, (3) az objektív, (4) az állandó és (5) a logikai érdeklődés szakaszait. Általános gyermektanulmányi vizsgálataiban a szintetikus elemző módszert alkalmazta a gyermekrajzok, a gyermeknyelv, érdeklődés, a gyermek erkölcsi fejlődésének kérdésében, de érdekelte a gyermek egész egyéniségének, élettörténetének, fejlődési folyamatának a megismerése is. Ezekhez a vizsgálatokhoz kötötte és ezek eredményeire építette az „új iskola” tantervét és didaktikáját, s ehhez felhasználta a „munkaiskola” németországi és hazai előzményeit, tapasztalatait. A gyermektanulmányi mozgalom „alkotató tanítással”, „cselekvő oktatással” formálta a belga és a chicagói munkaiskola gondolatait. Szerinte ebben az „új iskolában” érvényesül a gyermek felszabadulásának elve, érdekeinek védelme, személyiségének figyelembevétel.

A részvizsgálatok, mint a gyermeki intelligencia vizsgálata, a Binet-Simon-féle intelligencia vizsgálatok, tesztek alkalmazása a magyar gyermekekre, a Ranschburg-féle hívószavas vizsgálatok, a gyermeknyelv, a zene, játék pedagógiai szerepének vizsgálata és a Gyermektanulmányi Múzeum igen sok adattal járultak hozzá a gyermekmegismeréshez, amelyek a pszichológiai megfigyeléseket kiegészítették a gyermek antropológiai, antropometriai vizsgálataival.

Hazánkban a gyermektanulmányozás elválaszthatatlan volt a gyógypedagógiától. A VI. Nemzetközi Pszichológiai Kongresszuson *Decroly, Ferrière, Persigout* foglalkozott ezzel a kérdéssel. *Ranschburg Pál* (1908), *Éltes Mátyás* (1914), *Herodek Károly* (1902), *Náray Szabó Sándor, Vértes O. József* (1922), *Ritoók Emma* (1910), *Fürj Pál* (1913) munkáiban találkozunk ezzel; ebből nőtt ki az iskolaorvosi intézmény is *Schuschny Henrik* (1894), *Juba Adolf* (1902;1927), *Tuszkai Ödön* (1914), *Ranschburg Pál, Révész Géza* (1913 úttörő munkássága révén).

Új terület volt a magyar viszonyoknak megfelelően, de világszerte is a gyermekek szociális és jogvédelmi kérdésének a problémaköre, amely vonatkozásban a magyar gyermektanulmányi mozgalom a Nemzetközi Gyermekvédő Hivatallal épített ki szoros kapcsolatot. Ez a törekvés mind *Nemes Lipót* (1933), mind a már említett *Éltes Mátyás* munkásságában kapcsolódott a morálpedagógiai törekvésekhez, de elsősorban az elhagyott, züllésnek kitétt, utcagyermek felkarolását tűzte ki célul (patronage). Az I. világháború alatt megnövekedett gyermekbűnözések fokozták a gyermektanulmányozás ide vonatkozó érdeklődését.

Az elmondottak alapján megállapítható, hogy a magyar gyermektanulmányi mozgalom *Nagy László* és munkatársai szinte szenvedélyig menő munkájával igen sok irányú érdeklődést tudott összefogni.

A magyar gyermektanulmányi mozgalom intézményes szervezete

Nagy László már 1901-ben létrehozott egy szűkebb körű gyermektanulmányi társaságot, amelyből kinőtt a már említett Gyermektanulmányi Bizottság. 1904-ben vetődött fel először a „Gyermektanulmányi Füzetek” kiadásának gondolata, amelyből 1907-ben A Gyermek címen önálló nemzetközi szinten is számot tevő gyermektanulmányi sajtóorgánium lett.

A Gyermektanulmányi Társaság szakosztályokat hozott létre:

- 1) kísérleti lélektani szakosztály *Ranschburg Pál* vezetésével,
- 2) adatgyűjtő szakosztály *Pekár Károly* vezetésével,
- 3) pedagógiai szakosztály *Weszely Ödön* vezetésével,
- 4) Jog- és gyermekvédelmi szakosztály *Nemes Lipót* vezetésével.

Intézményei között szerepelt a Kísérleti Lélektani és Gyógypedagógiai Laboratórium (*Ranschburg Pál* vezetésével), melynek céljai az általános lélektan, az alkalmazott pszichológia: gyógypedagógia, pedológia, idegélettan, idegkórtan tudományos művelése, a gyakorlatban a rendellenes fejlődésű gyermekek idegorvosi ellátása, nevelése és segítése voltak. A Székesfővárosi Pedagógiai Szeminárium a pedagógusok, bírák, szülők nevelését tűzte ki célul, s egyben ellátta a gyermektanulmányozás propaganda-feladatait is. Nemzetközi elismerésű volt a Gyermektanulmányi Múzeum a gyermektanulmányi, néprajzi, pedagógiai, ipari osztályaival, amelyekkel nemcsak azt mutatta be, milyen pedagógiai módszerekre van szükség, milyen a gyermek, hanem azt is, hogy mire képes, mit tud alkotni, milyen irányban kell velük foglalkozni.

A Gyermektanulmányi Társaságnak vidéken fiókkörei működtek, kiállításokat szerveztek a fővárosban és a nagyobb vidéki városokban, melyeken részt vettek a vidéki városok pedagógusai, ahol bemutatták a gyermekek alkotó munkáját.

A társaság taglétszáma 1913–14-ben meghaladta a 4 000-et. Nemcsak magyar nyelvterületen, hanem nemzetiségi területen is voltak tagjai. Tömegmozgalommá nőtt, tömörítette a pedagógusokat, szülőket, lelkeseket, bírákat a gyermekek megismerése és szabadabb nevelése ügyében. Szervezetileg megelőzte a cseh (1910), orosz (1909), lengyel (1911) gyermektanulmányi és kísérleti lélektani törekvéseket. 1905-től a társaság ott volt minden gyermektanulmányi, gyermeklélektani kongresszuson, A Gyermek című folyóirat révén kapcsolatot tartott a világ hasonló törekvéseivel, része volt Yotejkó Ilona mellett elsősorban *Nagy László* által a brüsszeli „A Gyermektanulmányozás Nemzetközi Fakultása” létrehozásának. Így lett nemzetközi elismerésű mozgalom, amely a chicagói Gyermek Irodájával is közvetlen kapcsolatot tartott fenn (*Ballai*, 1917; *Cser*, 1933).

Az Első Magyar Országos Gyermektanulmányozási Kongresszus

1913 márciusában rendezték meg az Első Magyar Gyermektanulmányozási Kongresszust a Gyermektanulmányi (Bizottság) Társaság megalakulása 10. évfordulóján (*Répay* és *Ballai*, 1913). Ez a mozgalom hazai és nemzetközi demonstrációja volt, amelyen már számba lehetett venni az eredményeket is. Egyben megindítása volt az új iskolai mozga-

lomnak, amelyből a kongresszus után lett kísérleti megvalósulás (*Buzás, 1967*). A Kongresszussal egyidőben nyílt meg az Első Magyar Gyermektanulmányi Kiállítás is, (*Répay, 1914*) ahol nemcsak a kísérleti eszközöket és eredményeket, gyermekegészségügyi diagnosztikákat lehetett látni, hanem az ideges, fogyatékos és normális fejlődésű gyermekek „alkotó munka és tanítás”-a révén létrehozott produktumait, a beszéd- és értelemgyakorlat, a számtan, fogalmazás, földrajz, természetrajz stb. tantárgyak elsajátíttatásának aktív módszereit és eredményeit is.

Gyermektanulmányozás az I. világháború alatt

Az I. világháború alatt a magyar gyermektanulmányi mozgalom feladatköre újabb kérdésekkel bővült, egyes kérdések jobban előtérbe kerültek. Már az 1912-es hágai nemzetközi gyermektanulmányi kongresszuson felmerült a gyermektanulmányozás területeinek kiégyesítése. *C. M. Schuyten* antwerpeni egyetemi tanár „Pro et contra Pedologie” című előadása nyomán az érdeklődés központjában a rendellenes fejlődésű és züllésnek kitett gyermekekkel való foglalkozás került *Max Lobsien* „Experimentelle praktische Schülerkunde” című előadása mellett *Münkemöller* pathológiai előadása után *Ranschburg Pál* mondta el az ingerhatásokra és azok átvételére vonatkozó kutatásai eredményeit, de szó esett már „a háború és a gyermek” témáról is. *Imre Sándor* pedagógiai, *Nagy László* pszichológiai szempontból foglalkozott ezzel. *Máday István* pedig „A gyermek véleménye a háborúról” című dolgozatában azt mérte fel, hogyan látja a gyermek a háborúban a Malthus-elv megvalósulását. 1913 óta előtérbe került a gyermekbűnözés kérdése is, ekkor kezdte meg munkáját a „Magyar Bűnügyi és Embertani Laboratórium”. (A kriminálpedagógia kísérleti lélektani alapon.)

A másik probléma a tehetségvédelem kérdése volt. A kutatásban nálunk *Révész Géza* (1918) csak a tehetség felismerésére vonatkozó vizsgálatokig jutott el. Ebben *Stern: Begabungsdiagnose* (1919) kutatásai vezették. A módszertani törekvések terén ekkor nyitotta meg kapuit a Domokosné-féle „Új iskola”.

Találkozunk gyógypedagógiai kérdésekkel is, a nehezen nevelhető gyermekek problémáival, a pályaválasztás kérdéseivel (*Máday István*). Élénk tevékenység folyt a Gyermektanulmányi Társaság vidéki köreiben Kassán, Nagybecskereken, Nagyváradon, Pécsen, Szegeden, Pozsonyban. Lőcsén, Szolnokon, Szombathelyen 1916. március 21-én „A háború és a gyermek” címen nyílt kiállítás. 1918-ban pedig Miskolcon volt általános témájú gyermektanulmányi kiállítás. *Jankovich* vallás-és közoktatásügyi miniszter az összes tanárjelölt számára elrendelte a gyermektanulmányi előadások hallgatását.

A II. Országos Gyermektanulmányi Tanácskozás

1918-ban került sor a II. Országos Gyermektanulmányi Tanácskozásra. Azt tűzte ki célul, hogy megoldásokat keres az életnek megmentett gyermekek lelki, értelmi fejlesztése segítésére, hogy a társadalomnak legtöbb hasznot hozó nevelést kaphassanak. *Tuszkai*

Ödön, Gaál Mózes, Révész Géza mondták el véleményüket. Nagy László a „személyi lapok”-ról beszélt, és szó volt a tehetség védelméről, a gyermekvédelem, a javító és gyógyító nevelésről is. A menekült szülők gyermekeinek gondozása mellett azonban itt is visszatért a háború kérdése. Nemes Lipót a gyermekmentés útjairól beszélt.²

Ezzel a II. országos Gyermektanulmányi Tanácskozással lezárult a magyar gyermektanulmányi mozgalom történetének első szakasza. Az I. világháború elvesztése, az 1918-as és 1919-es forradalmak a gyermektanulmányi mozgalomban is éreztették hatásukat. Az 1920 utáni években pedig új helyzet előtt állt a mozgalom. Nagy László és munkatársai: Ballai Károly, Éltes Mátyás, Nógrádi László, Máday István, Nemes Lipót, Náday Pál, Vértes O. József, Domokos Lászlóné vitték tovább a kialakult gyermektanulmányt mint tudományt, jóllehet éppen a szabadabb, demokratikus elvi megalapozás miatt sok előítéllettel kellett megküzdeniük, még akkor is, ha olyan nagy pedagógusok álltak mellette mint Finácsy Ernő, Imre Sándor, Weszely Ödön. Nagy László 1931-ben bekövetkezett halála után a gyermektanulmányozás mindinkább a tanítóképzők falai közé szorult. A Horváth Mihály téri Gyermektanulmányi Múzeum és abban folyó munka igyekezett fenntartani az érdeklődést. 1931 után az 1950-es évek végéig tart a mozgalom harmadik, befejező szakasza. 1945 után Mérei Ferenc elméleti munkásságával, a minisztérium szervezésével reneszánszát élte, de az 50-es évek végén állami (párt) állásfoglalással megszüntettek minden ilyen jellegű pedagógiai munkát.

Irodalom

- Balassa József (1899): *A gyermeknyelv fejlődése*. Pest.
- Ballai Károly (1917): *Tíz év a magyar gyermektanulmányozás irodalmából*. Budapest.
- Ballai Károly (1923): *A gyermektanulmányozás módszere*. Budapest.
- Ballai Károly (1929): *A magyar gyermek*. Eredeti mérések és lélektani adatok alapján. Budapest.
- Beke Kristóf (1845): *A lélektudomány viszonya neveléshez*. Pest.
- Buzás László (1967): *Az Új iskola pedagógiája*. Budapest.
- Claparède, E. (1905): *Psychologie de l'enfant et pédagogie expérimentale*. Neuchâtel.
- Cser János (1933): Visszatekintés a Gyermektanulmányi Társaság 30 éves múltjára. *A Gyermek*. 1–3. sz.
- D. Mocsy Mihály (1839): *Elmélkedések physiologia és pszichologia körében, különös tekintettel a polgári és erkölcsi nevelésre*. Buda.
- Detre Tiedemann (1899): *Beobachtungen über die Endwicklung der Seelenfähigkeiten bei Kindern*. Fordította: Pethes János. Sopron.
- Domokos Lászlóné (1941): A fejlődő egyén megismerésének különféle módszerei. *A gyermek és az Ifjúság*. 92–104.
- Domokos Lászlóné: Nagy László jelentősége a pedagógiában. In: Nagy László Emlékkönyv.
- Donner Lajos (1898): *A gyermek értelmi fejlődése gyermekpszichológiai szempontból*. Békéscsaba.
- Döri S. Zsigmond (1905): *Tanulmányok a pedagógiai lélektan köréből*. Budapest.

² A II. Országos Gyermektanulmányi Tanácskozás Naplója, Budapest, 1918.

Szemle

- Éltes Mátyás (1914): A Binet-Simon-féle intelligencia vizsgálatok eredményei magyar gyermekeken. *A Gyermekek*.
- Éltes Mátyás (1914): *A gyermeki intelligencia vizsgálata*. Budapest.
- Felméri Lajos (1890): *A neveléstudomány kézikönyve*. Kolozsvár.
- Fürj Pál (1913): A gyengeelméjű gyermekek emlékezete. *Pedagógiai Pszichológiai Könyvtár*, 3. sz. Budapest.
- Hall G. S. (1904): *Adolescence I-II*. New-York.
- Herodek Károly (1902): *Tanulmányúti jegyzetek*. Budapest.
- Juba Adolf (1902): *Az iskolaorvosi intézmény reformja*. Budapest.
- Juba Adolf (1927): *Az egészséges tanuló*. Budapest.
- Key, E. (1903): *Das Jahrhundert des Kindes*. Budapest.
- Mérei Ferenc (1947): *Gyermektanulmány*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Meumann, E. (1907): *Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik und ihre psychologischen Grundlagen*. Leipzig.
- Meumann, E. (1908): *Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik und ihre psychologischen Grundlagen*. Leipzig.
- Meumann, E. (1914): *Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik und ihre psychologischen Grundlagen*. Leipzig.
- Nagy László (1908): *A gyermek érdeklődésének lélektana*. Budapest.
- Nagy László (1914): A magyar gyermektanulmányi mozgalom eredményei hazánkban, *A Gyermekek* 352–360.
- Nagy László és Gömöri Sándor (1904): *A lelki élet ismertetése s vonatkozásai a nevelés és oktatás feladataira*. Budapest.
- Nagy Márton (1868): *A gyermek fokozatos fejlődése*. Budapest.
- Nagy Sándor (1972): *Nagy László válogatott pedagógiai művei*. Budapest.
- Nagy Sándor (1972): *Nagy László válogatott pedagógiai művei*. Budapest.
- Nemes Lipót (1933): *A kültelki gyermek élete és jövője*. Budapest.
- Németh Antal (1875): *Érzelmek és ezek nevelése*. Pozsony.
- Oscar Chrismann (1896): *Paidologie*. Entwurf zu einer Wissenschaft des Kindes, Yena.
- Pauer Imre (1869): *Pedagógiai tanulmányok*. Pest.
- Pehány Adolf (1894): *A gyermek szellemi élete*. Pozsony.
- Pekár Károly (1912): A neveléstani lélektan. *A Gyermekek*, 305–309.
- Pethes János (1901): *Gyermekpszichológia*. Budapest.
- Ponori Thewrewk Emil (1871): *A gyermeknyelvről*. Pest.
- Ranschburg Pál (1908): *A gyermeki elme fejlődése és működése*. Budapest.
- Ranschburg Pál (1908): *A gyermeki elme fejlődése és működése*. Budapest.
- Répay Dániel (1914): Beszámoló a Magyar Gyermektanulmányi Kongresszusról és kiállításról. *Magyar Pedagógia*.
- Répay Dániel és Ballai Károly: *Az Első Magyar Gyermektanulmányi Kongresszus Naplója, s a vele kapcsolatos kiállítás leírása*. Budapest.
- Révész Géza (1913): *Az erkölcsileg züllött gyermekek élettani és lélektani szempontból*. Budapest.
- Révész Géza (1918): *A tehetség korai felismerése*. Amsterdam.
- Ritoók Emma (1910): A gyengetehetségük esztétikai érzelmei. *A Gyermekek*.
- Rónay Jácint (1847): *Jellemisme*. Győr.

Szemle

- Rónay Jácint (1864): *Fajkeletkezés. Az ember helye a természetben és régisége*. Pest.
- Sáfrány Lajos (1903): A szellemi munkaképesség problémája. *Magyar Pedagógia*, 269–270.
- Schuschny Henrik (1894): *A középiskolai tanulók idegessége*. Budapest.
- Schuyten M.C. (1911): *La pedologie*. Vanderpoorten.
- Székely György (1894): *Az esztétikai érzések pszichológiája*. Sárospatak.
- Székely György (1897a): *A kvalitatív érzelmek pszichológiája*. Sárospatak.
- Székely György (1897b): *A kísérleti pedagógia és lélektan viszonya*. Sárospatak.
- Székely György (1907): Reformtörekvések a tudományos pedagógia terén. *Magyar Pedagógia*, 2. sz. 77–91.
- Szigethi W. (1844): *Neveléstan, kézikönyv felsőbb intézetbeli iskolák számára*. Kecskemét.
- Tassy Ede (1867): *Tükörcsodák*. Szeged.
- Tuszkai Ödön (1914): A serdülőkor. *A Gyermek*, 211–244.
- Várkonyi Hildebrand (1927): *Bevezetés a neveléslélektanba*. 26.
- Várkonyi Hildebrand (1938): *A lélektan mai állása*. Budapest.
- Vértessz. József (1922): *A gyógyító nevelés kézikönyve*. Budapest.
- W. Preyer (1882): *Die Seele Des Kindes*. Jena.
- W. Stern (1919): *Begabungsforschung*. Hamburg.
- Waldapfel János (1902): A gyermeki lélek megfigyelése. *Magyar Paedagógia*, 8. sz. 495–504.
- Warga István (1846): *A lélektudomány hatása a nevelésre*. Pest.
- Weszely Ödön (1932): *A gyermektanulmány jelentősége és problémái*. Budapest.